

history of Ukraine]. Vsevolod Petriv Viiskovo-istorychni pratsi. Lysty. Uporiadnyk V.Serhiichuk. Kyiv, 2004. S.627. 18. Evtymovych V. Pro vyshchu viiskovu osvitu [About Higher Military Education]. Zaporozhets. Paryzh. 1938. 19. Tsapko I. Viiskovyi vyshkil [Military training]. Voiak. 1935. S. 8. 20. Omelianovych-Pavlenko M. Demokratyzatsiia Voiennoi nauky, yak vyslid tekhnichnykh udoskonalen masovykh armii [Democratization of Military Science, as the result of technical improvements in mass armies]. Voiak. 1935. S.4–5. 21. Hen. M. Omelianovych-Pavlenko. Notatky v spravi pid starshynskoho pytannia [Notes on the case under the Issuer's question]. Zaporozhets. Paryzh. 1938. S.19. 22. Konovalts Ye. Viiskovyi vyshkil [Military training]. Rozbudova natsii. Lypen-serpen. Praha. 1928. Ch. 7–8. s.261–265. 23. B.L. Orhanizatsiia ta pratsia hurtkiv viiskovoho spriamuvannia [Organization and work of military circles]. Viiskovyi visnyk. Ch. 2. hr. 1927. S.5–7 24. Fovytskyi A. Do pytannia viiskovoho vyshkolu [On the issue of military training]. Rozbudova natsii. 1928. S. 436–437.

Roman Melnyk, Vira Melnyk, Yaroslav Lyseyko

LAYING OF FORMS AND METHODS OF PREPARATION OF THE FORTUNE AGE OF THE ARMY IN THEORETICAL OPINION 20–30 PP. XX CENTURY

The article deals with theoretical problems connected with the future armed conflict and the participation of Ukrainian people in the scientific-theoretical and memoir-analytical works of military researchers of the interwar period. The basic conceptual approaches of military theoreticians concerning forms and methods of officer training, taking into account the nature of the future war, are shown.

Key words: military theoretical thought, military doctrine, military emigration, UNR.

УДК 94(477)

Леонід Кравчук

«НАЦІОНАЛІЗАЦІЯ» ПРОМИСЛОВОСТІ ТА ПРИВАТНОГО СЕКТОРУ ТЕРНОПІЛЬЩИНИ У ВЕРЕСНІ 1939–1941 РР.

У статті розкрито природу комуністичної ідеології, яка виражалася у запровадженні радянського способу життя шляхом радянізації на тимчасово окупованих територіях Західної України упродовж вересня 1939 – червня 1941 рр., тобто, напередодні німецько-радянського зіткнення. Так, трансформаційні процеси нової радянської влади проходили під пильним контролем і керівництвом партійних функціонерів на території Тернопільської області, мета яких була спрямована на включення території області у єдиний господарський комплекс УРСР у складі СРСР. Населення області позбавлялося приватної власності, права вільного вибору господарської діяльності, участі у політичних партіях та громадських організаціях, національно-культурного і духовного самовизначення. Такі дії радянської влади на окупованих територіях населення зустріло насторожено, а з часом почало чинити опір. Будучи готовим завчасно до спровокованого розвитку подій на території області, радянська влада запроваджує репресії проти корінного населення, грубо порушуючи демократичні права і свободи людини.

Ключові слова: Тернопільщина, комуністична ідеологія, промисловість, приватний сектор,

Першим кроком революційно-демократичних перетворень у промисловості було встановлення робітничого контролю над виробництвом з боку спеціально створених робітничих комітетів. Використовуючи високу суспільно-політичну та трудову активність робітників, зазначається у радянських дослідженнях, і спираючись на тимчасові органи народної влади, робітничі комітети організували збереження майна підприємств, встановлювали 8-годинний робочий день, забезпечували нормальну роботу трудових колективів, здійснювали контроль за виробництвом і рівнем заробітної плати, повертали на робочі місця робітників, звільнених раніше за політичну неблагонадійність. Власник і адміністрація підприємства не могли вирішувати жодного питання без участі представників робітничого комітету.

У ході експропріації промислових підприємств комітети розробляли порядок і пропозиції щодо конфіскації й націоналізації виробничих об'єктів, здійснювали облік і контроль над усім експропрійованим майном. Вони відіграли важливу роль у знешкодженні актів саботажу, диверсій та інших ворожих дій, які намагалися чинити колишні приватні власники та їх агентура. Для вирішення різноманітних, в тому числі соціально-побутових питань, при робітничих комітетах створювалися робітничі комісії. Згідно із Декларацією Народних Зборів Західної України, до весни 1940 р. тимчасові управління, а потім і місцеві ради експропріювали й націоналізували понад 2200 великих і середніх промислових об'єктів, 414 банків, 1500 дрібних кредитних установ [1, с. 310].

Заходи, що нібито здійснювалися з участю представників трудящих, були задумані, оформлені та спрямовувалися партійно-державним центром і мали за мету підпорядкувати

населення країни й окремих її регіонів партійному й державному контролю із застосуванням економічних засобів примусу у формі націоналізації. 3 грудня 1939 р. ЦК ВКП(б) ухвалив постанову «Про націоналізацію промислових підприємств і установ на території Західної України й Західної Білорусії». Шляхом скликання зборів робітників, що робилося під контролем відповідних партійних організацій і структур, у власників відібрали понад 2,5 тис. промислових підприємств. Новими керівниками цих господарських об'єктів призначали робітників. Класовий підхід при підборі керівних кадрів призвів до того, що більшість націоналізованих підприємств із рентабельних перетворилися на дотаційні. Для промислової галузі Західної України завжди гострою була проблема безробіття. Щоб її вирішити, радянська влада розгорнула широку агітаційну кампанію щодо переїзду місцевих робітників у східні регіони УРСР і СРСР, зокрема на Донбас. Однак добровольців виявилось небагато – і робітників на схід почали вивозити примусово, особливо це стосувалося робітників-поляків. До середини червня 1941 р. із західних областей УРСР тільки на Донбас вивезено 20 тис. робітників [2, с. 42].

В усіх західних областях націоналізовані підприємства включалися до структури союзної і республіканської промисловості: великі заводи й фабрики передавались у підпорядкування відповідних наркоматів, а дрібні – промисловій кооперації.

Контроль за процесом націоналізації здійснювали партійні комітети, які намагалися вживати превентивних заходів з метою уникнення конфліктів на підприємствах. Так, у Тернополі обласна партійно-державна влада, націоналізувала підприємства місцевої промисловості, завчасно на 12 із них призначила керівників із місцевих працівників. Після завершення націоналізації наприкінці 1940 р. державний сектор в економіці західних областей УРСР складав 62 %. У приєднаних областях націоналізовано понад 2,5 тис. підприємств різних галузей. У 1940–1941 рр. проведено кооперування дрібної промисловості через організацію промислових артілей, що розпочалося ще в листопаді 1939 р. Лише за січень 1940 р. на Тернопільщині створено 28 артілей. На березень цього року в західних областях діяли 475 артілей з кількістю працюючих 19,7 тис. осіб, а на жовтень такі показники подвоїлися. Разом із націоналізацією в економіку регіону прийшли радянські методи господарювання, однією із характерних рис якого було розростання адміністративного апарату: на 4–5 працюючих припадав один управлінець, що призводило до подорожчання продукції через зростання її собівартості. Зазнала реформи банківська система: 414 націоналізованих банків і 1500 кредитних установ об'єднано у 6 обласних контор і 50 районних відділень Держбанку СРСР. Керівництво фінансовими потоками здійснювалося лише із Москви [3, с. 107–108].

Політика націоналізації проходила з численними порушеннями законів радянської системи, демонструючи некомпетентність її виконавців і нагадувала скоріше грабунок чужого майна. Переконливо про це свідчить аналіз партійних документів, у яких йдеться про хід націоналізації промислових підприємств та житлових будинків у м. Тернополі, у яких чітко прослідковується тенденція до того, що інвентаризація та прийом націоналізованих промислових підприємств проходить незадовільно. Ряд комітетів КП(б)У та повітових виконавчих комітетів, зокрема Тернопільський міськом КП(б)У та міськрада постанову Ради Народних Комісарів (далі – РНК) УРСР від 9/ХП-1939 р. не виконали. Так, у м. Тернополі із 60 підприємств місцевої харчової промисловості, що підлягали націоналізації – націоналізовано лише 38 [4, арк. 6].

З наступних рядків довідуємося про численні порушення, допущенні в процесі націоналізації дрібних будинків, що є недопустимим, оскільки націоналізації підлягали лише великі будинки. Так, Тернопільською міськрадою вчинено наступні дії, що полягали в описі майна фахівців, які працювали у радянських установах, а в ряді випадків при націоналізації великих будинків, опис майна і передача його в держфонд не проводився вчасно, чим було надано можливість великим купцям та підприємцям продовжувати користуватися майном.

У ряді націоналізованих будинків були відсутні коменданти будинків, а також не вівся облік їх мешканців [4, арк. 6]. Безумовно, що такий стан речей викликав стурбованість у партійних та владних структурах, які негайно реагували на це грудневою постановою бюро обкому КП(б)У 1939 р., у якій наголошувалося на необхідності: вказати голові Тернопільської міськради тов. Віннику та секретарю міського комітету КП(б)У тов. Пчелінцеву на їх безвідповідальне відношення до виконання постанови РНК УРСР від 9/ХП-1939 р. та на не допущенні помилок при проведенні націоналізації, зобов'язуючи їх негайно виправити ситуацію. Подальший текст постанови свідчить про те, що звернути увагу зам. пред. облвиконкому тов. Орапа і зав. облкомунгоспом тов. Тарнавського на відсутність з їх боку належного керівництва ходом націоналізації в області [4, арк. 6], роз'яснити секретарям повітових комітетів та міськомів КП(б)У повітових виконавчих комітетів та міськрад, що націоналізації підлягають лише великі будинки та зобов'язати їх в подальшому запитувати обком КП(б)У та облвиконком дозволу на націоналізацію кожного будинку зокрема; зобов'язати повітові комітети КП(б)У організувати перевірку стану організації роботи націоналізованих підприємств, надавши допомогу в забезпеченні справжньої організації праці та

забезпечити відповідними кадрами [4, арк. 6]; доручити голові Тернопільської міськради тов. Виннику організувати інститут керівництва будинками та провести з ними нараду з питань завдань і обов'язків керуючого будинку; заслухати на черговому засіданні обкому КП(б)У доповідь облвиконкому та обласного комунального господарства про підсумки націоналізації підприємств області; доручити облвиконкому розглянути питання про свавільні дії начальника обласного відділу зв'язку тов. Холоденко в незаконному переведенні націоналізації приміщень для потреб працівників апарату облвідділу [4, арк. 6].

Ось такими примітивними методами насаджувалася сталінським режимом основна складова ленінського плану соціалістичного будівництва на Тернопільщині, враховуючи те, що в міста спрямовувалися, якщо можна так сказати «кращі» кадри. Досліджуючи наступні архівні матеріали, з'ясуємо, що в інших містах і селах становище було ще складнішим і викликало природне обурення, а подекуди і супротив у місцевого населення. Так, у доповідній записці обласного прокурора секретарю Тернопільського обкому партії сказано наступне, що за останній час за сигналами, отриманими із місць, вивчено роботу фінансових органів Борщівського і Вишнєвецького районів. Ревізіями у вказаних районах виявлено низку зловживань, скерованих на розкрадання соціалістичного майна. Про більш вражаючі факти, які свідчать про розкрадання державних цінностей прокурором повідомлено наступне, зокрема, у Вишнєвецькому району в період націоналізації утворено комісію із вилучення майна осадників, яка практично не займалася своєю роботою. В результаті чого у Вишнєвецькому районі не було належного обліку, як націоналізованої власності, так і власності, вилученої в осадників. Тексту записки прокурора свідчить про те, що націоналізовані речі, предмети вилучалися на власний розсуд радянськими активістами із розумінням того, що їм за це жодного покарання не буде. Прокурорською ревізією встановлено факти, що до вказаного часу не вилучено усе майно, взяте раніше особами і організаціями. Є цілий ряд фактів, коли таке майно, як коні, брички, сани, упряжки, веломашини і т.д. до цього часу не поставлені на облік, не оцінені, а організаціям, які це майно отримали, не пред'явлені рахунки для оплати їх вартості [5, арк. 105].

Встановлено значну кількість фактів, коли майно, конфісковане відповідальними посадовими особами, не обліковано, не оцінено і не пред'явлено рахунків до оплати. Така власність була у квартирах громадян Верховського, Альогіна, Гавріка, Дудченко, Фудим, Сколяра та ін. Виявлено, що в семи сільрадах майно осадників не взяте на облік, не оцінене і практично розкрадається різними особами [5, арк. 105]. Встановлено, що один із відповідальних працівників МТС, т. Гребенюк особисто пошкодив печатку на приміщенні, у якому зберігалася майно і самочинно забрав більше двох десятків різних предметів [5, арк. 105].

Аналогічні її дозволяли собі й інші чиновники району. Ревізією встановлено, що комісія, проводячи оцінку майна, значно занижила ціни на нього. У результаті чого цінне майно розібрано майже безкоштовно, чим нанесено збиток, як державному, так і обласному бюджету. У тексті документу зустрічаємо наступні факти, коли ручний годинник оцінювали у 30 карбованців (далі – крб.), нове ватне покривало – у 30 крб., радіоприймач «Електрик» – 150 крб., байкові покривала – по 10 крб., килими – по 50 крб., піаніно – по 400 крб., дзеркало-трюмо – 15 крб. [5, арк. 105].

Земля поміщиків була націоналізована і вилучена, а голова ж Микулинського облвиконкому дав розпорядження, щоб поміщиків наділяли землею. Неординарним було рішення голови Сасковецької сільради Буданівського району 22 березня 1940 р. ним видано документ «... гр-ну Ельнеру Н. К. дозволяється ходити хатами селян і жити в них по одній добі – по черзі в кожного» [5, арк. 105]. Вражає своїм цинізмом наступна постанова сільської ради. Так, 9 червня 1940 р. президія Зарудецької сільської ради Глубочанського району виписала таку постанову «Заборонити молоді села гуляти по вулицях села після 11 год і співати пісні [5, арк. 61]. Такі рішення швидше нагадували комендантську годину, ніж турботу про населення та його кращу частину – молодь.

Безконтрольно і самоуправно проходила радянська націоналізація і на Кременеччині. Зокрема постановою Кременецької міськради винесено питання про націоналізацію будинку Яриса, який належав до категорії купців [6, арк. 8]. Перевіркою, яку проведено Кременецьким міським комунальним господарством за пропозицією прокуратури, встановлено, що дерев'яний будинок, який належав Ярису є невеликим будинком і вимагав капітального ремонту і як, не маючи жодної цінності, він не міг бути використаним міським комунальним господарством як житловий фонд. Націоналізацію цього будинку проведено механічно, без урахування його цінності для використання житловим фондом міськради. Така націоналізація непридатного майна лише дискредитувала органи місцевої влади [6, арк. 8].

Націоналізований будинок, як засвідчує комісія, через зношеність відремонтованим бути не міг, а це безумовно призводило до його зруйнування, у той час, як господар будинку, як зацікавлена особа, міг його відремонтувати та привести у належний стан і тим самим зберегти цей будинок у використанні його для житлового фонду. Крім констатації протиправних дій, жоден із

чиновників не притягувався до відповідальності. Вражають масштаби і продуктивність роботи радянських новостворених органів місцевої влади.

На черговому засіданні Тернопільська міська рада ухвалила поданий список будинків, які підлягали націоналізації у кількості 119 окремих будинків, прийняти до відома і одночасно доручила тов. Тарановському та Матвієнку представити на чергову президію міськради їх характеристику будинків та власників [7, арк. 145]. У зв'язку з тим, що до міської ради надходило багато заяв про невірно проведену націоналізацію будинків, постановою її президії від 17 травня 1940 р. утворено комісію, яку перевірити вказані факти і доповісти на засіданні президії міської ради [7, арк. 48]. Власне, утворені комісії вчасно звітували на засіданнях президій про виконання поставлених завдань, однак їх висновки відповідали режимові і спрямовувалися проти життєвих потреб населення області.

Список використаних джерел

1. Возз'єднання західноукраїнських земель з Радянською Україною / За заг. ред. Сливки Ю. Ю. К.: Наукова думка, 1989. 482 с.
2. Друга світова війна в історичній пам'яті України. За матеріалами Українського інституту національної пам'яті / Відп. ред. Ігор Юхновський. Київ-Ніжин: Видав. ПП Лисенко Н.М., 2010. 247 с.
3. Ярош Б. О. Тоталітарний режим на західноукраїнських землях. 30-ті – 50-ті роки XX століття (історико-політологічний аспект). Луцьк: Надстир'я, 1995. 175 с.
4. Державний архів Тернопільської області (далі – Держархів Тернопільської обл.). Ф. П-1. Оп. 1. Спр. 6. 5. Держархів Тернопільської обл. Ф. Р-8. Оп. 1. Спр. 426.
6. Там само. Спр. 535. 7. Там само. Ф. Р-9. Оп. 1. Спр. 105.

References

1. Vozziednannia zakhidnoukrainskykh zemel z Radianskoiu Ukrainoiu [Reunification of Western Ukrainian lands with the Soviet Ukraine] / Za zah. red. Slyvky Yu.Iu. K.: Naukova dumka, 1989. 482 s.
2. Druha svitova viina v istorychnii pamiaty Ukrainy. Za materialamy Ukrainskoho instytutu natsionalnoi pamiaty [World War II in the historical memory of Ukraine. According to materials of the Ukrainian Institute of National Memory] / Vidp. red. Ihor Yukhnovskyi. Kyiv-Nizhyn: Vydav. PP Lysenko N.M., 2010. 247 s.
3. Yarosh B.O. Totalitarnyi rezhym na zakhidnoukrainskykh zemliakh. 30-ti – 50-ti roky XX stolittia (istoryko-politolohichnyi aspekt) [Totalitarian regime in the West Ukrainian lands. 30's - 50's of the twentieth century (historical and political aspect)]. Lutsk: Nadstyria, 1995. 175 s.
4. Derzhavnyi arkhiv Ternopilskoi oblasti. F. P-1. Op. 1. Spr. 6. 5. Tam samo. F. R-8. Op. 1. Spr.426. 6. Tam samo. Spr. 535. 7. Tam samo. F. R-9. Op. 1. Spr. 105.

Leonid Kravchuk

«NATIONALIZATION» OF INDUSTRY AND PRIVATE SECTOR OF TERNOPIL REGION IN SEPTEMBER 1939–1940

The article reveals the nature of the communist ideology that was expressed in the introduction of the Soviet way of life by means of Sovietization in the temporarily occupied territories of Western Ukraine during the period of September 1939 – June 1941, that is, on the eve of the German-Soviet collision. Thus, the transformational processes of the new Soviet government were under the strict control and direction of the party functionaries on the territory of the Ternopil Region, whose purpose was to include the territory of the region in the unified national economic complex of the USSR within the USSR. The population of the region was deprived of private property, the right to free choice of state activity, participation in political parties and public organizations, national-cultural and spiritual self-determination.

Such actions by the Soviet authorities in the occupied territories the population met with caution, and eventually began to resist. Being prepared in advance of the provoked developments in the region, the Soviet authorities are introducing repression against the indigenous population, grossly violating democratic rights and human freedoms.

Key words: Ternopil region, communist ideology, industry, private sector.